

คอลัมน์ “จากท่าพระจันทร์ถึงสนามหลวง”

ผู้จัดการรายวัน ฉบับวันพฤหัสบดีที่ 14 สิงหาคม 2546

## จินตภาพอุดมศึกษา-ก้าวใหม่หลังการปฏิรูป

รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์

หัวข้อการอภิปราย "จินตภาพอุดมศึกษา ก้าวใหม่หลังการปฏิรูป" คงต้องการให้ผู้อภิปรายวาดภาพเกี่ยวกับการอุดมศึกษาในประเทศไทย พร้อมทั้งแสดงความหวังเกี่ยวกับ 'ก้าวใหม่หลังการปฏิรูป' หัวข้อการอภิปรายซึ่งแสดงออกซึ่งสุขทรรศนะ (Optimism) เกี่ยวกับการอุดมศึกษา เช่นนี้ ตรงต่อข้อเท็จจริงเพียงใด และมีความหวังมากน้อยเพียงไหน น่ากังขาอย่างยิ่ง

ในการกล่าวถึง 'ก้าวใหม่หลังการปฏิรูป' เราจำเป็นต้องเพ่งพินิจเส้นทางของการอุดมศึกษาไทยในปัจจุบัน และแนวโน้มในอนาคตเพื่อตอบคำถามว่า เราจะสามารถหันเหการอุดมศึกษาไทยออกจากเส้นทางเดิมได้หรือไม่ และหากเราต้องการ 'ก้าวใหม่หลังการปฏิรูป' เราก็ต้องมีคำตอบว่า เส้นทางใหม่ของการอุดมศึกษาไทยคือเส้นทางใด และ 'ก้าวใหม่' นั้นจะก้าวอย่างไร

ในฐานะเจ้าสำนักทุกข์ทรรศนะ (Pessimism) ผมไม่เชื่อว่า การอุดมศึกษาไทยจะสามารถปฏิรูปได้ ระบบอุดมศึกษาไทยนอกจากถูกตรึงในเส้นทางเดิม ยากที่จะขยับเขยื้อนสู่เส้นทางใหม่แล้ว ยังขาดพลังการปฏิรูปอีกด้วย ผมขอจำแนกการอภิปรายออกเป็น 2 ตอน ตอนที่หนึ่งกล่าวถึงทิศทางและแนวโน้มของการอุดมศึกษาไทยในปัจจุบัน ตอนที่สองนำเสนอกรณีศึกษาว่า เหตุใดการอุดมศึกษาไทยจึงยากแก่การปฏิรูป

### ทิศทางและแนวโน้มของการอุดมศึกษาไทย

ในการกล่าวถึงระบบอุดมศึกษาไทยในปัจจุบัน ผมขอกล่าวถึงทิศทางและแนวโน้มที่สำคัญ 6 ประการ

ทิศทางและแนวโน้มที่หนึ่ง การเติบโตของกระบวนการแปรรูปบริการอุดมศึกษาเป็นสินค้า (Commodification) การผลิตบริการอุดมศึกษาเพื่อขาย (Marketization) และกระบวนการแม็กโดนัลด์ดานุวัตร์ของบริการอุดมศึกษา (McDonaldization of Higher Education)

ทิศทางและแนวโน้มที่สอง การผลิตบริการอุดมศึกษา เพื่อให้มีลักษณะหลากหลาย (Product Differentiation)

ทิศทางและแนวโน้มที่สาม ความหวังกับความเป็นจริงของมหาวิทยาลัยเพื่อการวิจัย (Research University)

ทิศทางและแนวโน้มที่สี่ ระบบธรรมาภิบาลในระบบอุดมศึกษาของรัฐ (University Governance)

ทิศทางและแนวโน้มที่ห้า พัฒนาการของระบบการคลัง เพื่อการอุดมศึกษา (Higher Education Finance)

ทิศทางและแนวโน้มที่หก การเติบโตของกระบวนการสากลาณวัตร์ของการอุดมศึกษา (Internationalization of Higher Education)

### ทิศทางและแนวโน้มที่หนึ่ง

#### Commodification, Marketization, and McDonaldization

กระบวนการแปรบริการอุดมศึกษาให้เป็นสินค้า (Commodification) ก่อเกิดได้ เพราะบริการอุดมศึกษามีลักษณะความเป็นเอกชนของสินค้า (Privateness of Goods) กระบวนการดังกล่าวนี้เติบโตและพัฒนาตามพัฒนาการของพลังทุนนิยมในระบบเศรษฐกิจอันเป็นไปตามธรรมชาติ แต่ถูกเสริมด้วยแรงกระตุ้นสำคัญ 2 ด้าน ด้านหนึ่งตลาดมีความต้องการบริการอุดมศึกษาบางประเภท อีกด้านหนึ่ง สถาบันอุดมศึกษา ทั้งของรัฐและเอกชน ต่างสนองตอบความต้องการของตลาด เพื่อแสวงหารายได้

ความต้องการรายได้เพียงใตเดียวไม่พอเพียงในการขับเคลื่อนกระบวนการแปรบริการอุดมศึกษาให้เป็นสินค้า หากมหาวิทยาลัยไม่มีอำนาจในการประสาทปริญญา การแปรบริการอุดมศึกษาให้เป็นสินค้าจะไม่สามารถขยายตัวดังที่เกิดขึ้นจริง เมื่อมหาวิทยาลัยแรกสถาปนาในยุโรปตะวันตกในยุคกลาง (Middle Age) อำนาจในการประสาทปริญญาเป็นของศาสนจักร มิได้เป็นของอาณาจักร มหาวิทยาลัยในยุโรปตะวันตกมีอำนาจในการประสาทปริญญาภายหลังจากการขีดเส้นแบ่งอำนาจระหว่างฝ่ายอาณาจักรกับฝ่ายศาสนจักรลงตัวแล้ว การที่มหาวิทยาลัยของรัฐไทยมีอำนาจในการประสาทปริญญา โดยปราศจากการควบคุมและกำกับของรัฐ ก็ถือว่าการพิมพ์ปริญญาเพื่อขาย ซึ่งมีผลต่อกระบวนการแปรบริการอุดมศึกษาให้เป็นสินค้า

ความต้องการบริการอุดมศึกษาในตลาดประกอบด้วยองค์ประกอบ 2 ส่วน ส่วนหนึ่งเป็นความต้องการของภาคเอกชน (Private-Sector Market) อีกส่วนหนึ่งเป็นความต้องการของภาครัฐบาล (Public-Sector Market)

ภาคเอกชนต้องการบริการอุดมศึกษาเพื่อเพิ่มพูนประสิทธิภาพในการผลิตและการบริหารจัดการ อันมีผลต่อผลปฏิบัติการทางธุรกิจ (Business Performance) การได้วุฒิปัตร์หรือปริญญาบัตรไม่มีความสำคัญเท่ากับการเพิ่มพูนทุนมนุษย์ (Human Capital) การได้วุฒิปัตร์

หรือปริญญาบัตรโดยที่ทุนมนุษย์มิได้เพิ่มพูนขึ้น มิได้เป็นประโยชน์ต่อผลประกอบการของวิสาหกิจ เอกชน ความต้องการบริการอุดมศึกษาของภาคเอกชน จึงส่งผลต่อการผลิตของสถาบันอุดมศึกษา เพราะภาคเอกชนในฐานะลูกค้ามีความจริงจังในการประเมินคุณภาพของบริการอุดมศึกษาที่ผลิต โดยสถาบันต่างๆ

ภาครัฐบาลสนใจกระพี้มากกว่าแก่นของบริการอุดมศึกษา และไม่มีความจริงจัง ในการประเมินคุณภาพของบริการอุดมศึกษาที่ผลิตโดยสถาบันต่างๆ ระบบราชการเพียงแต่ กำหนดว่า หากต้องการดำรงตำแหน่งนายอำเภอ ผู้ว่าราชการจังหวัด หรือนายตำรวจระดับ นายพันและนายพลต้องได้รับปริญญาโทในสาขาวิชารัฐศาสตร์หรือรัฐประศาสนศาสตร์ หาก ต้องการขึ้นสู่ตำแหน่งผู้บริหารการศึกษา ต้องได้รับปริญญาโทในสาขาวิชาศึกษาศาสตร์หรือ ครุศาสตร์ การใช้ปริญญาเป็นเกณฑ์สำหรับการขึ้นสู่ตำแหน่งราชการระดับสูง มีผลต่อการเพิ่มพูน ความต้องการบริการอุดมศึกษา แต่การที่ระบบราชการมิได้สนใจประเมินคุณภาพของบริการ อุดมศึกษาที่ผลิตโดยสถาบันต่างๆ ทำให้ความต้องการบริการอุดมศึกษาของภาครัฐบาล มีอาจ ส่งผลต่อการปรับปรุงคุณภาพของบริการอุดมศึกษา และยังผลให้สถาบันอุดมศึกษาของรัฐแปรรูป เป็น 'โรงพิมพ์ปริญญาบัตร'

การสถาปนาระบบอบ 'บัณฑิตยาริปไต่ย' โดยรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ที่กำหนดให้ผู้ดำรงตำแหน่งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกวุฒิสภา และรัฐมนตรี ต้องมีการศึกษาไม่ต่ำกว่าระดับปริญญาตรีหรือเทียบเท่า มีผลในการเร่งการแปรบริการอุดมศึกษา ให้เป็นสินค้า เร่งให้มหาวิทยาลัยผลิตบริการอุดมศึกษาเพื่อขาย และเร่งให้มหาวิทยาลัยเป็น โรงพิมพ์ปริญญาบัตร

ผลของการสนองตอบต่อตลาด ทำให้มหาวิทยาลัยไทยเดินอยู่บนเส้นทางของ McUniversity กระบวนการแม็กโดนัลด์ดานูว์ตอร์ (McDonaldization) มิได้ก่อเกิดในอุตสาหกรรม อาหารและเครื่องดื่มเท่านั้น หากยังก่อเกิดในอุตสาหกรรมการศึกษาด้วย ในขณะที่ McDonald ให้บริการ 'แดกด่วน ยัดเร็ว' (Fast Food) McUniversity ก็ให้บริการ Fast Education และผลิต Instant Graduates ในขณะที่ McDonald มีระบบเครือข่ายสาขา McUniversity ก็จัดระบบ เครือข่ายสาขา ในลักษณะ Chain Stores ด้วย มหาวิทยาลัยของรัฐไทยจำนวนมากก้าวล้ำไปให้ บริษัทเอกชนผลิตบริการอุดมศึกษาในนามของตนเอง

แต่มหาวิทยาลัยไทยที่เป็น McUniversity มิได้เหมือนกับ McDonald ไปเสีย ทั้งหมด ในขณะที่ McDonald พยายามจัดระบบการบริหารจัดการอย่างเป็นวิทยาศาสตร์ (Scientific Management) มีความพยายามลดต้นทุนการผลิตให้ต่ำที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ (Cost Minimization) และการควบคุมคุณภาพของผลผลิต (Quality Control) ที่ผลิตโดยสาขาต่างๆให้อยู่

ในระดับใกล้เคียงกัน มหาวิทยาลัยไทยหาได้มีการจัดระบบการบริหารจัดการอย่างเป็นวิทยาศาสตร์ และมีได้ใส่ใจคุณภาพของบริการอุดมศึกษาที่ผลิตได้ อธิการบดีจำนวนมากไม่มีความสำนึกในเรื่องต้นทุน (Cost Consciousness) มีการใช้ทรัพยากรในทางสูญเปล่า เนื่องจากเป็นทรัพยากรของแผ่นดิน ซึ่งไม่ปรากฏความเป็นเจ้าของที่ชัดเจน

กระบวนการแปรบริการอุดมศึกษาเป็นสินค้า กระบวนการผลิตบริการอุดมศึกษา เพื่อขาย และกระบวนการแม็กโดนัลด์านูวัตร์ นับเป็นทิศทางและแนวโน้มสำคัญของภาคอุดมศึกษาในปัจจุบันและอนาคตที่เห็น กระแสเหล่านี้ล้วนแล้วแต่ก่อผลทำลายภาคอุดมศึกษาในระยะยาว

บทความนี้เรียบเรียงจากบทอภิปรายเรื่อง *จินตภาพอุดมศึกษา ก้าวใหม่หลังการปฏิรูป* จัดโดยสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (สมศ.) ร่วมกับมหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต เมื่อวันที่ 8 สิงหาคม 2546 ผู้ร่วมอภิปรายประกอบด้วย ศาสตราจารย์ดร.ชัยอนันต์ สมุทวณิช และ ดร.อมรวิชัย นาคกรรพ